

Esther Dermott: Intimate Fatherhood: A Sociological Analysis

(Intímne otcovstvo: Sociologická analýza)

London, 2008, Routledge, 170 s.

Téma otcovstva patrí medzi tie, ktorých popularita v posledných rokoch výrazne vzrástla a dostáva sa nielen do spoločenských rubriek o vzťahoch a rodine v novinách a časopisoch, ale aj do výskumných projektov na poli sociálnych vied. Postavenie otca v rodine, jeho zapojenosť do výchovy, vzťah k dieťaťu, postoj k rodičovskej role, ako aj snaha presadzovať koncept „nového otca“ sú témy, ktoré nielenže budia záujem vo vedeckej obci (najmä tej časti, ktorá sa orientuje na štúdium rodiny), ale súvisia so snahou pochopiť tak procesy dejúce sa v súčasnej rodine, ako aj stav, v ktorom sa súčasná rodina nachádza. Záujem o otca preto nemôže ostať opomenutý. Jedným z pokusov pozrieť sa na otcovstvo zo sociologickej perspektívy je aj predkladaná kniha britskej autorky Esther Dermottovej, pôsobiacej na University of Bristol pod názvom Intímne otcovstvo: Sociologická analýza (Intimate Fatherhood: A Sociological Analysis).

Snahou autorky je „rekonceptualizácia spôsobu, ktorým uvažujeme o súčasnom otcovstve“. (s. 1) Za základ a referenčný rámec si vybrala koncept intimity. V texte sa snaží získať odpoveď na otázku, ako je intimita prítomná (v zmysle výkonu) u súčasných otcov. Vychádza pritom primárne z dvoch zdrojov. Jedným je výskum Muži, práca a rodinný život (Men, Work and Family life), ktorý cez výpovede 25 mužov ponúka pohľad na ich úlohu otca a zamestnanca (kapitoly 3, 4, 5 a 6). Druhým je výskum Vplyv otcovstva na mužské vzory zamestnania (The Effect of Fatherhood on Men's Patterns of Employment), ktorý sa bližšie pozerá na vzťah otcov k pracovnému trhu (kapitola 2).

Pri predstavení a konceptualizácii otcovstva (kapitola 1) založeného na intimite vychádza autorka z troch paradoxov: zaujatie a absencia (attention and absence), vytváranie a konštrukcia (creation and construction) a kultúra a konanie (culture and conduct). Prvý paradox sa prejavuje v tom, že otcovstvo priťahuje pozornosť až vtedy, keď rastie počet otcov, ktorí v rodine absentujú, a to na úrovni fyzickej, emocionálnej alebo ekonomickej absencie. Paradox číslo dva spočíva vo vzťahu medzi biologickým a sociálnym otcovstvom. Vychádzajúc z predpokladu, že otcovia sa nerodia ako dobrí, ale sa dobrými stávajú a že biológia je skôr o bytí ako vykonávaní, autorka si kladie otázku, ako urobiť biológiu zodpovednou za otcovstvo vo výkone intímnej roly. Tretí paradox sa napokon prejavuje v tom, že kultúra vedie k väčšej rovnosti medzi mužmi a ženami, ale „conduct“, naopak, k zachovaniu deľby práce. Vzniká tak medzera medzi postojmi a samotným konaním. (s. 18) Otcovstvo sa podľa autorky pluralizovalo, no napriek tomu sa v prácach rôznych autorov predstavuje cez optiku strednej triedy.

Predstava, že intímne alebo emocionálne otcovstvo pôsobí oddelene od finančnej sféry, je mylná, myslí si E. Dermottová. Skôr je možné hovoriť o tom, že je komplikovaný význam, ktorý sa prikladá peniazom v osobných vzťahoch (kapitola 2). Prechod od živiteľskej funkcie k opatrovateľskej je súčasťou moderného otcovstva, charakterizuje ho presun otca z oblasti mimo domova do

jeho vnútra. Ako uvádza autorka, „hlavným argumentom je to, že finančné zaopatrzenie je komponent podobný iným formám starostlivosti, ktoré vystupujú z konkrétnej charakteristiky otcovstva. Finančný príjem vo vzťahu k rodinnej role muža je primárne zameraný na schopnosť poskytnúť deťom príležitosti.“ (s. 41) Samotné uvedomovanie si živiteľskej roly podľa autorky komplikuje pohľad na intimitu, pretože nás núti zaoberať sa problematikou peňazí v rámci emocionálneho interpersonálneho vzťahu. Ako sa ale ukazuje, asociácia so živiteľstvom nie je až taká silná.

Hodnotenie otcov na škále dobrý – zlý sa neodvíja len od schopnosti finančne zaopatríť deti a rodinu, ale v súčasnosti aj od času, ktorý dokážu tráviť so svojimi deťmi. Základným problémom je kategorizácia času (kapitola 3), ktorá oddeľuje starostlivosť o dieťa od iných domácich aktivít. Hranice pritom môžu byť neprehľadné a často závisia aj od veku dieťaťa. Autorka na základe svojho výskumu vymedzuje päť spôsobov, ako otcovia trávia čas so svojimi deťmi. Prvým je priama rutinná starostlivosť o deti („routine caring“), ktorá zahŕňa aktivity spojené s dennými potrebami dieťaťa. Domáce práce ako druhý spôsob („housework“) často splyvajú s priamou starostlivosťou o deti, no pre väčšinu mužov vo výskume išlo o dve rozdielne entity. Ako významne špecifický sa javí tretí spôsob trávenia času s deťmi v kruhu rodiny, tzv. čas vyhradený rodine („family time“), ktorý môže znamenať, že otcovia si určia deň alebo víkend prioritne trávený so svojou rodinou. Tento priestor a čas venovaný len rodine však môže obsahovať rozdielne aktivity. Za jeden z najdôležitejších komponentov dobrého otcovstva sa považuje aj schopnosť byť prítomný („being there“). Tento spôsob ale môže znamenať rozdielnu intenzitu vzťahu od užívania spoločného priestoru cez vzájomnú interakciu v konverzácii s dieťaťom až po vedomé úsilie zamerané na dieťa. Piatym spôsobom je podľa autorky intenzívne trávený čas („intensive time“) v kontexte s druhým, ktorý môže znamenať hru a iné spoločné aktivity, a čas, ktorý je skôr ako na aktivitu zameraný na komunikáciu.

V súčasných vzťahoch sú dôležité najmä city. E. Dermottová píše „citový význam vzťahu determinuje jeho dôležitosť a oslabovanie tohto významu ospravedlňuje jeho ukončenie“. (s. 64) Emocionalita je jednou z charakteristických vlastností, podľa ktorých možno hodnotiť „nového“ otca a ktoré muža definujú ako „dobrého“ otca (kapitola 4). Prejavovanie citov je síce možno novou dimenziou otcovstva, ale nevylučuje sa navzájom so živiteľskou rolou. E. Dermottová dokonca uvádza, že „živiteľstvo a citová naviazanosť nie sú voľbou buď/alebo“. (s. 70) Platí však aj opačný vzťah, a to že fyzická blízkosť a korezidencia nie sú zárukou silného citového puta. No je to práve fyzická a verbálna manifestácia emocionálneho puta, kde môžeme vidieť (podľa autorky) generačný posun vo vnímaní ideálneho otcovstva. Poukazuje pritom na to, že emocionálne puto sa automaticky neprenáša k vyváženému rozdeleniu úloh v starostlivosti o dieťa a v rodičovstve.

Hovoriť o vzťahu otca s dieťaťom a o samotnom otcovstve bez toho, aby bol spomenutý vplyv matky, nie je skoro vôbec možné. Prítomnosť matky a jej

unikátny status založený na biologickom pute s dieťaťom silne ovplyvňuje rodičovskú identitu otca (kapitola 5). Podľa E. Dermottovej dochádza k transformácii otcovstva a tlaku na otcov smerom k väčšej neutralite rodičovských rolí a genderovej rovnosti pri zodpovednosti za výchovu a domácnosť. Porozumieť otcovstvu je však možné len za predpokladu, že dôjde taktiež k porozumeniu materstva. Autorka polemizuje nad zameniteľnosťou rodičovských rolí a poukazuje na to, že samotní otcovia vytvárajú obraz materstva, ktoré je svojím spôsobom špecifické, no stále dôležitejšie ako otcovstvo. Slovom autorky „hoci otcovia nie sú vnímaní ako komplementárni k matkám tým, že by poskytovali niečo genderovo špecifické, nie je ani pravda, že by boli vnímaní ako zástupní rodičia¹. ... Zdôrazňovaním osobného vzťahu medzi otcom a dieťaťom sa otcovo rodičovstvo stáva exkluzívnym, a preto otcovia ostávajú rodičovskými partnermi² matkám. Pripomienka, že otcovia už nemajú jasne definovanú rolu, je pravdivá len vtedy, ak cieľom zamerania je práca pri starostlivosti o dieťa.“ (s. 93) Je preto pravdou to, že materstvo vytvára rozdiel medzi pohlaviami, ako aj to, že otcovia, ktorí sa rozhodnú zapojiť do výchovy a starostlivosti, sa stávajú rovnými partnermi.

Formovanie otcovstva a zodpovedností s ním spojených presahuje hranice rodiny. V tomto kontexte je preto nevyhnutné zahrnúť aj vplyv vládnej politiky (kapitola 6). Hoci prezentovaný kontext je odlišný od kontextu českej a slovenskej rodinnej politiky, sú témy, ktoré možno považovať za spoločné. Takými témami sú napríklad rodičovská dovolenka pre otcov, výživné, pracovná flexibilita a pod. Základným predpokladom je schopnosť sklbiť premenné času a peňazí. S touto témou úzko súvisí aj problematika tzv. „krehkých“ (fragile) otcov (kapitola 7). Keďže sa často poukazuje na to, že otcovstvo prechádza krízou, autorka sa zamerala na dve skupiny mužov a na problémy, s ktorými sa tieto skupiny stretávajú na základe štrukturálneho umiestnenia v spoločnosti. Jednou zo skupín sú nerezidentní otcovia, ktorí zápasia najmä s problémom prítomnosti. Slovom autorky „aspekt ‘prítomnosti’, hoci to znamená len prítomnosť v rovnakej budove, je posudzovaný v rámci možnosti rozvíjať a vytvárať vzťah otec – dieťa, pretože otec môže zaujať aktívnejšiu pozíciu len vtedy, keď si to on alebo dieťa žiada. Nerezidentní otcovia tento prístup obyčajne nemajú.“ (s. 125-126) Významnú rolu tu má aj organizovanie týchto otcov do skupín bojujúcich za svoje práca. Druhou skupinou sú gay otcovia, ktorí majú podľa autorky rovnakú štrukturálnu pozíciu, a preto môžu byť považovaní za „fragile“, najmä ak sú v pozícii sociálnych otcov, a teda nemôžu zaujať zákonnú pozíciu.

Ak by sme chceli zhrnúť knihu ako celok, tak môžeme povedať, že v ôsmich kapitolách autorka ponúka relatívne ucelený pohľad na problematiku „nového“ otca. Čitateľa možno trochu zaskočí, že uvedenie teoretického konceptu intimity (Jamieson a Giddens) nájde až na konci v diskusii (8 kapitola). Tento netradičný prístup bol zvolený pre možnosť reflexie už zverejnených výsledkov výskumu

¹ Preložené z originálneho pojmu „reserve parents“.

² Z originálu „parental peers“ znamená, že ako rodičia sú si rovní. Slovo „peer“ je v angličtine definované ako ten, čo má rovnaké postavenie (porovnaj: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/peer>).

v porovnaní so spomínanými konceptmi, avšak predstaveniu prístupu k otcovstvu ako „intímnemu“ to viac uškodilo ako pomohlo. Samotný pojem „intímne otcovstvo“ sa akoby snažil nahradiť či možno zjednotiť už používanú terminológiu („new“, „involved“, „fatherhood“). Ohraničenie cez „intimitu“ ale môže byť dosť problematické najmä z pohľadu na otcovstvo ako také, a taktiež preto, že „intimita“ sa môže vnímať rozdielne v jednotlivých sociálnych skupinách. Trochu otázne je zaradenie kapitoly o „krehkých“ otcov, a to nie preto, že by táto téma nebola relevantná, práve naopak, ale preto, že priestor im vymedzený sa javí ako nedostačujúci. Týka sa to najmä gay otcov, ktorých problematika je načrtnutá veľmi stručne, čo môže u čitateľa vyvolať dojem, že je tam navyše.

Je možné polemizovať s výberom tém a ich spracovaním alebo úplnosťou argumentácie, ktorú autorka čitateľovi ponúka. V konečnom dôsledku však môžeme vyzdvihnúť, že kniha je prínosom pre oblasť výskumu, ktorú môžeme nazvať „otcovské štúdie“ (fathers studies). Prínos je možné vidieť v niekoľkých rovinách. Na jednej strane autorka ponúka koncentrovaný prehľad literatúry venujúcej sa téme otcovstva a vedie s ním polemiku, vychádzajúc pri tom z vlastného výskumu. Ďalej použitie konceptu intimity (hoci kritizovaný) v problematike otcovstva otvára nový sociologický rozmer v kontexte štúdia otcovských praktík. Tento samotný pojem, vyvolávajúci možno sčasti kontroverzné reakcie, poukazuje na to, že aj od otcov sa vyžaduje emocionalita a jej poskytovanie deťom. Otcovia vnímaní ako neomylní vládcovia domácnosti sú minulosťou. „Nový“ otec je ten, ktorý sa nielenže nebojí prejavíť city k svojim deťom, ale zakladá na nich svoju otcovskú rolu. V neposlednom rade autorka upozorňuje na to, že otcovstvo nemožno vidieť ako jednu ucelenú formu správania sa mužov, ktorí sa stali otcami a už vôbec nie je možné pozeráť sa na otcov cez okuliare otcov strednej triedy. Sociálny status vytvára podmienky pre pluralitu otcovských rolí. Do akej miery je intímne otcovstvo ich nedeliteľnou súčasťou, ostáva otázkou pre jeho ďalší výskum.

Juraj Potančok